

איכה וקינות

ד. מעיקר הדין אין צריך לישב דוקא בשעת אמירת איכה וקינות, אלא אם רוצה לעמוד מותר לו לעמוד¹. ויש מי שכתב לאומרם מעומד דוקא (ועי' בהערה)². אבל מ"מ נהגו העולם לישב בשעת אמירתם, בין בסדר שאומרים בלילה ובין בסדר שאומרים ביום³. ויש מי שכתב שזה שיושבים בשעת אמירת איכה וקינות הוא מעיקר הדין, כדי להראות בזה אבילות⁴.

מקורות וביאורים

ואומר קינות כפי המנהג. וכ"ה בכלכו (סי' סב): ואחר כך יושבין לארץ ואומר קינות כל אחד כפי השגתו. וכ"ה במנהגי הרב זלמן יענט (ד"ה אב, בערב): ואח"כ ישב החזן לארץ ואומר קינות שבת סורו מני. וכ"ה בספר הפרנס (סי' רעו): ויושב ואומר קינות ואשרי ובא לציון. וכ"ה באבודרהם (סדר תפלת התעניות): ואומר קינות בישיבה. וכן כתב הטור (סי' תקנט) בשם אבי העזרי: ליל ט"ב חולצין מנעליהם והולכין לבהכ"ג ויושבין לארץ כאבילים ע"כ. וכן משמע ברמ"א (שם סעיף ג). וע"ע באור זרוע (ח"ב הלכות אבילות סי' תמ) ובהגהות אשר"י במס' מו"ק (פ"ג סי' לו) ובמהרי"ל (הל' י"ז בתמוז ותשעה באב אות כג-כד) שג"כ משמע כן. וע"ע בס' דרכי חיים ושלום (אות תרעט) שג"כ כתב שהגה"ק המנחת אלעזר ממנוקאטש זצ"ל היה אומר כל הקינות בישיבה ע"ג קרקע, לא בעמידה כלל.

וראה בסידור תכלאל (ח"א סדר תשעה באב י'): שכתב שמנהגם היה שבתשעה באב שחל להיות במוצאי שבת היו מברכים ברכת בורא מאורי האש אחר שישבו על הקרקע.

אגב, יצויין מש"כ בס' אמרי פנחס (שער ד אות שנט) שבמקום שהשי"ת שורה, שם כל המלאכים והממונים. לכך כשאדם ג"כ במקום הזה, הוא נשמר בשמירה מעולה, משא"כ בהיפך ח"ו נשאר בלא שמירה והוא מסוכן. ולכך בתשעה באב בעת שיושבין על הארץ הוא עת רצון גדול, ויכול אדם לפעול בתפלתו להשי"ת מה שצריכים, כיון שהשי"ת שורה ג"כ בבחינה זו.

י. כן משמע מלשון האבודרהם (סדר תפלת התעניות) "ואומר קינות בישיבה". וכן משמע מלשון המהרי"ל (שם אות כד) "ויושב לקינות".

ז. טו"ז (סי' תקנט ס"ק ד). וכן משמע מהב"ח (ריש סי' הנ"ל). וכן נראה ממש"כ הפרישה בהל' שמחות (יו"ד סי' שפז אות א), והובא שם בטו"ז (ס"ק א) ובש"ך (ס"ק א), לענין אבל ב"מ, דבשעה שאין המנחמים אצלו אין צריך לישב, אלא יכול לעמוד ולילך אנה ואנה, רק אסור לו לישב ע"ג ספסל גבוה. וא"כ הכי נמי בתשעה באב אין צריך לישב דוקא. וע"ע בקובץ פרי עץ חיים (יר"ל ע"י ישיבת טעלו, גליון א' עמ' קלד).

ח. ז"ל ס' מנהגים להר"א קלוזנער לענין סדר ליל תשעה באב: וקורין איכה, ואומרים קינות מעומד, ואומר ואתה קדוש וקדיש וכו' ע"כ. אך יש לציין שבסדר תפלת יום תשעה באב לא כתב כלל שיש לעמוד. ואפשר שכוונתו שגם בסדר ליל ת"ב יושבין באמירת "איכה", ואח"כ עומדין לאמירת הקינות ולאמירת ואתה קדוש, וצ"ב.

ט. כן אפשר לדייק מדברי הירושלמי במס' שבת (פט"ו הל' א) "רבא ורבי ישמעאל בי רבי יוסה היו יושבין ופושטין במגילת קינות". וכעין לשון זה הובא גם במדרש (ויק"ר פט"ו אות ד, איכה רבה פ"ג אות ד, פ"ד אות כג). ומצינו בפסיקתא רבתי (פכ"ט) שגם הקב"ה כביכול מקונן בישיבה, וז"ל: הוגעתני בעונותיך (ישעיה מג, כד), אמר להם הקב"ה עונותיכם עשו אותי להיות עוסק ויושב בבכי ובקינות כמ"ש איכה ישבה בדד ע"כ.

וכן נראה מדברי רבים מהראשונים: ז"ל רש"י בסידורו (סי' תז): ויושב לקינות לעגמת נפש הציבור וזכרון אבל. וכ"כ במחזור ויטרי (סי' רסו): ישב לקינות. וכ"כ בשבלי הלקט (סי' רסו): ויושבין על הארץ ואומר איכה ישבה בדד בעגמת נפש

ה. יש שכתבו שיש לישב על הארץ גם בשעת תפלת ערבית כדי להראות

מקורות וביאורים

הדין, והכי קי"ל בשו"ע (שם). וביאור הדבר הוא שמצות ניחום מתקיים רק כשהאכל מתאבל, והיינו כשיושב ע"ג הארץ דרך אבילות, אבל אם עומד אין כאן קיום דאבילות, ולכן אין בזה קיום מצות ניחום כדין, ולהכי בעינן מדינא דבשעת ניחום ישב האכל על הארץ.

ומעתה תתיישב כמין חומר מנהג דילן לישב על הארץ עד גמר הקינות דהיינו עד חצות לבד. וקשה אי ישיבה ע"ג הארץ חיוב מדינא כאכל ממשי, גיבועי הכי כל היום. אך לפי הנ"ל הדברים מאירים, שניהוג אבילות היינו דוקא כשיושב ע"ג קרקע כנ"ל, ואין זה מצד חיוב כפיית המטה, שזה אינו נוהג כלל בתשעה באב, רק דין מיוחד בקיום אבילות דלא נקרא מתאבל אלא כשיושב ע"ג הארץ, ולכן גם לדידן דלית לן כפיית המטה עדיין קיימא האי דינא דבעת ביקור המנחמין מקיימין מצותן רק כשהאכל מתאבל, והיינו כשיושב ע"ג הקרקע, וא"כ אף שבתשעה באב לא חל מצות כפיית המטה, מ"מ בשעת איכה וקינות בעינן דוקא ישיבה ע"ג הארץ, דרך בזה מתאבל.

ומעתה לא סגי במה שאינו יושב בשעת איכה וקינות על כסא וספסל, והיינו שיכול גם לעמוד על רגליו, דקיום אבילות היא בישיבה על הארץ דוקא, ולכן מצוה דוקא לישב על הארץ כשמתאבל ואומר איכה וקינות. ואף שבעמידה נמי אין כאן איסור, מ"מ קיום מצות אבילות אין כאן, דלזה בעינן ישיבה ע"ג הארץ דוקא, דרך בזה מיקרי מתאבל. וכתב עוד דאף שהפוסקים לא ביארו כדי הצורך החיוב מדינא לישב ע"ג הארץ בשעה שאומר איכה וקינות, ואפשר שדעתם דעיקר האמירה דאיכה וקינות היום אינו חיוב מדינא, מ"מ נראה פשוט דאף שאין חיוב לקרות איכה ואמירת קינות מדרבנן, מ"מ אם אומר, מצותה כשיושב דוקא, דאבילות היא דוקא כשיושב ע"ג קרקע. ועיי"ש באריכות שמיישב עפ"ז עוד כמה מנהגים בטוב טעם.

וכן משמע מלשון הלבוש (סי' תקנט סעיף ד) "ויושבין על הקרקע כל זמן שאומרים קינות ומתפלשים באפר".

וכ"כ בס' מועדים וזמנים (ח"ה סי' שמא) לדיין מדברי השו"ע, וז"ל המחבר (סי' תקנט סעיף ג): ליל ת"ב ויומו יושבין בביהכ"נ לארץ עד תפלת המנחה ע"כ. ומקור דברי השו"ע הוא מדברי המהר"ם שהובא בהגהות מיימונית, וז"ל: כל מצות הנוהגות באכל, נוהגין בתשעה באב, לכן נראה למהר"ם מנהג צרפתים שאין יושבין ע"ג הספסלים עד תפלת המנחה, דומיא דאכל שיושב ע"ג קרקע כל שבעת ימי אבילות ע"כ. ולכאורה הדברים תמוהים, דאי בעינן מעיקר הדין ישיבה ע"ג הקרקע, שהדין בתשעה באב כמו באכל, הלא כל דיני אבילות מדינא נוהגין כל היום, וא"כ למה נהגו עכשיו לישב על הספסלים אחר חצות. אך כתבו הפוסקים דכיון שהישיבה בקרקע אינו מעיקר הדין, רק חומרא בעלמא, לכן לא החמירו אלא עד חצות.

אך מחדש שם שמעיקר הדין צריכים לישב דוקא בשעת אמירת הקינות, בהקדם הא דאיתא בשו"ע הל' שמחות (יו"ד סי' שפז סעיף א): אבל חייב בכפיית המטה, ובשעת שינה ואכילה יושב על מטה כפויה, אבל כל היום אינו יושב אפילו על מטה כפויה אלא ע"ג קרקע, וכן המנחמים אינן רשאים לישב אלא ע"ג קרקע ע"כ. משמע מזה דיש באבילות הלכה מיוחדת דבשעת ביקור המנחמין צריך לישב ע"ג קרקע דוקא, ובשעת שינה ואכילה לא בעינן שישב ע"ג קרקע אלא סגי במטה כפויה. ועיי"ש בטו"ז (ס"ק א) וש"ך (ס"ק א) דאף שאצלינו היום לא נהגו בכפיית המטה, מ"מ האי דינא דבעינן בשעת אבילות וביקור המנחמים שישב ע"ג קרקע נוהג גם בזמן הזה, שאין עיקרה מדין כפיית המטה דוקא, רק מקורה מדין אחר, והוא ע"פ גירסת הרי"ף והרמב"ם בגמ' במס' מו"ק (כח:): "אין המנחמין רשאים לישב אלא ע"ג הארץ שנאמר (איוב ב, יג) וישבו אתו לארץ", והיינו שהאכל והמנחמין יושבין על הארץ דוקא מעיקר

אבילות י. ואלו הנוהגים לעמוד תמיד בעת אמירת ברכו וענייתו י, יזהרו שלא ישובו עד אחר אמירת "ברכו" ועניית "ברוך ה' המבורך לעולם ועד" (ועי' בהערה) י.

אוצר החכמה

ו. בשעת אמירת איכה וקניות, יושב גם הש"ץ על הארץ כשאר כל העם, ואינו אומר הקניות בעמידה כשאר כל התפלות שמתפלל בעמידה מפני כבוד הציבור י.

פיוט אלי ציון ועריה

ז. הפיוט "אלי ציון ועריה", יש נוהגים לאמרו בעמידה י, ויש נוהגים לאמרו בישיבה י.

אשרי ובא לציון

ח. "אשרי" ו"בא לציון" שאומרים אחר סדר הקניות, אומרים בעמידה (ועי' בהערה) י.

מקורות וביאורים

(ד"ה אב, בערב).

פו. דברי אהרן (מנהגי קארלין, עמ' רלג), מנהגי מהרי"ו (אות תקיב). וכן המנהג בעוד הרבה מקומות.

פז. דרכי חיים ושלום (מנהגי מונקאטש, אות תרעט), יעש אברהם (מנהגי טשעכנאו, אות כד).

יז. ז"ל סידור רש"י (סי' תו) ומחזור ויטרי (סי' רסד): אומר קניות לשכרון לב ועגומת נפש, ואחריהן יעמוד לסדר קדושה ומתחיל ואתה קדוש ע"כ. וכ"כ בהגהות מיימונית (שם) "ואומר קניות כמנהג המקום, ועומד ואומר ובא לציון". וכ"כ בסדר התפלה של יום ת"ב "ויושב החזן לארץ ואומר קניות כמנהג המקום ואח"כ עומד ופותח באשרי".

וראה במהרי"ל שכתב בין בסדר הלילה (אות כא) ובין בסדר היום (אות כד) של תשעה באב "דהשליח ציבור" יעמוד מן הארץ לאמירת אשרי ובא לציון. ואפשר שלדעתו אין העמידה מצד עצם אמירת ובא לציון, ולכן אין הציבור צריכים לעמוד. רק הש"ץ בלבד צריך לעמוד מצד חיובו לעמוד בכל התפלה משום כבוד הציבור. וע"ע בספר הפרנס (סי' רעו) שכתב "ויושב ואומר קניות ואשרי ובא לציון". ואפשר שכוונתו על הישיבה היא רק על קניות, ולא על אשרי ובא לציון.

יא. ז"ל הרוקח (סי' שיב): ולתפלת ערבית יושבין על הקרקע וקורין איכה ע"כ. וכ"כ בשבלי הלקט (סדר תענית סי' רסז), וז"ל: יש מקומות שנהגו לישב על הארץ מיד כשעומד החזן ומתחיל והוא רחום. ויש שאין נוהגין עד לאחר תפלת לחש ואומר קדיש ויושבין על הארץ ואומר איכה ע"כ. וכן משמע בכלבו (סי' סב). וכן משמע מלשון הלבוש (סי' תקנט סעיף א), וז"ל: ועומד ש"ץ ומתפלל ערבית, והקהל מתפללין ברכת ערבית על הקרקע בנחת ודרך בכי כאבלים, ואין צריכים לשנות מקומם כאבלים, כי ישיבת הקרקע היא עצמו השינוי ע"כ. וכן הוא בס' מנהגות וורמייזא (קנה:).

יב. ראה לעיל פרק ח' (סעיף ב) שכן דעת הרמ"א (סי' נו סעיף ד) והמג"א (שם ס"ק ד) ועוד הרבה פוסקים.

יג. אליה רבה (סי' תקנט ס"ק א), משנ"ב (שם ס"ק יא). וכן הוא בס' מנהגות וורמייזא (שם). אך בכלבו (שם) כתב שישבו לארץ קודם ברכו. וכן בשבלי הלקט שהובא בהערה י"א הובא שיש נוהגין כן. ואפשר שדעתם שאין צריך לעמוד כלל בשעת קדיש וברכו. וכן משמע בשבלי הלקט (סי' ז) שאין צריך לעמוד בשעת קדיש. ולפ"ז ה"ה בברכו, דדין אחד לשניהם.

יד. כלבו (שם), הגהות מיימונית בהל' תעניות (במנהגי תשעה באב), מנהגי הרב זלמן יענט